د ټولنپوهنې مبادي

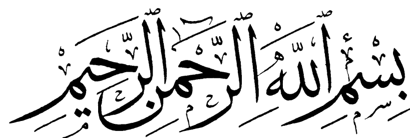
ليکوال: جوهرجبران

کال: ۱۴۰۴ هـ. ش

د ټولنپوهنې مبادي

لیکوال: استاد جوهرجبران

کال: ۱۴۰۰ ل

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: ټولنپوهنې مبادي

لیکوال: استاد جوهرجبران

خپرندوی: الفت چاپخانه - لغمان

کمپوز: استادجوهرجبران

ډیزاین: استاد جوهرجبران

چاپ کال: ۱۴۰۳

د چاپ شمېر:۱۰۰۰

د چاپ لړ: ۱۴

د چاپ وار: لومړی

ترلاسه کیدو ځای

کابل:

کندهار:

تقريظ

الحمد لله ربّ العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمدٍ وعلى آله وصحبه أجمعين.
د انساني ژوند د معنا، نظم او پرمختګ راز د ټولنې په پوهه او د هغې په عادلانه جوړښت کې نغښتی دی. ټولنپوهنه هغه علم دی چې انسان ته د خپل چاپېريال، خپلو اړيکو، او د بشري ارزښتونو د درک توان ورکوي. د همدې علم په مرسته انسان زده کوي چې څنګه له نورو سره په تفاهم، همکارۍ او عدل سره ژوند وکړي، او څنګه د خپل ټولنيز مسؤليت احساس وکړي.
د محترم استاد [جوهر جبران] دا اثر، ټولنپوهنه، د علم، تجربې او ژور فکر يو ښکلی نغری دی چې لوستونکي د ټولنيزو مفاهيمو له بنسټيزو موضوعاتو سره بلدتيا ورکوي. دا کتاب د ټولنې د جوړښت، کلتور، بدلون، پرمختګ او اسلامي ټولنپوهنې د ارزښتونو يو جامع انځور وړاندې کوي. په علمي ژبه، ساده سبک او عملي بېلګو سره ليکل شوی دی، څو هر لوستونکی وکولای شي د ټولنپوهنې د علمي حقيقتونو له لارې د خپل ژوند او ټولنې د ښه والي لپاره ګام واخلي.
زه باور لرم چې دا اثر به نه يوازې د پوهنتوني نصابونو يو مهم مرجع شي، بلکې د هغو ځوانانو لپاره به هم د الهام سرچينه وي چې غواړي د علم په رڼا کې خپل ټولنيز مسؤليت وپېژني او د يوې سالمې، عادلانه او پر اخلاص ولاړې ټولنې د جوړېدو لپاره هڅه وکړي.
د ليکوال دا هڅه د علم د ميدان يو رڼا فکنده ګام دی. زه د ده علمي خدمتونه ستايم، او د لوستونکو نه هيله لرم چې دا اثر له ژور فکر او عملي نيت سره مطالعه کړي، څو د علم پر مټ د ټولنې په اصلاح او پرمختګ کې ونډه واخلي.

والسلام

د علم او ټولنې مخلص خدمتګار

(استاد ښووندوی جانداد خان الکوزی)

۱۴۰۴ هـ ش

پیل خبرې

ټولنه یوازې د خلکو یوه ډله نه ده؛ دا د اړیکو، دودونو، ارزښتونو او تجربو یوه ژوره نړۍ ده. موږ هره ورځ د کورنۍ، ښوونځي، دوستانو او ټولنې په منځ کې ژوند کوو، خو ډېر کله نه پوهېږو چې ولې خلک داسې چلند کوي او ولې ټولنه په ځانګړي ډول سازمان لري.

د ټولنپوهنې علم موږ ته دا فرصت راکوي چې د انساني ژوند دا پېچلې نړۍ په ساده ډول درک کړو. دا کتاب تاسو ته ښيي چې څنګه زموږ ارزښتونه، دودونه، رولونه او ټولنیزې ډلې زموږ د شخصیت او ټولنیز ژوند په جوړښت اغېزه کوي.

همدارنګه، تاسو به زده کړئ چې څنګه د ټولنیزو ستونزو، نابرابریو او بدلونونو عوامل وپېژنئ، او د حل لارې چارې په عملي ډول وکاروئ. د اسلامي ارزښتونو او عدالت پر بنسټ، دا کتاب لوستونکو ته لارښود وړاندې کوي چې څنګه په علم، فکر او عمل سره د یوې سالمې، عادلانه او همکارې ټولنې برخه شي.

ددې کتاب هر فصل، هره بېلګه او هر موضوع تاسو ته د پوهې او عملي تجربې دروازه پرانیزي، څو د خپلې ټولنې او د ځان د ښه والي لپاره ګټور ګامونه پورته کړئ.

لړلیک

عنوان **مخ**

لومړی څپرکی

سریزه

ټولنه د انسان د ژوند طبیعي چاپېریال دی، او انسان د ټولنې له غېږې پرته نه شي پاتې کېدای. د همدې حقیقت پر بنسټ، د ټولنپوهنې علم د انسان او ټولنې ترمنځ د متقابل اړیکو د درک او تحلیل لپاره رامنځته شوی دی. ټولنپوهنه نه یوازې دا څرګندوي چې انسان څنګه د ټولنې غړی ګرځي، بلکې دا هم روښانه کوي چې ټولنه څنګه د هر انسان د فکر، چلند او ژوند پر مسیر اغېز کوي.

په معاصره نړۍ کې، ټولنپوهنه د هر پوهېدلي ملت یو مهم علمي بنسټ بلل کېږي، ځکه دا د ټولنیزو ستونزو د پېژندنې او د انساني همغږۍ د رامنځته کولو وسیله ده. دا علم موږ ته ښیي چې د کلتور، اقتصاد، تعلیم، سیاست، او اخلاقو ترمنځ اړیکې څنګه د ټولنې پر ثبات او پرمختګ اغېزه کوي. د ټولنپوهنې په رڼا کې موږ درک کوو چې عدالت، همکاري، او د بشري کرامت درناوی د یوې سالمې ټولنې د جوړېدو اساسي ستنې دي.

د دې کتاب موخه دا ده چې لوستونکي د ټولنپوهنې له بنسټیزو مفاهیمو سره آشنا کړي او هغوی ته د ټولنیزو پدیدو د درک، تحلیل او اصلاح عملي لاره وښیي. په دې کتاب کې به لوستونکي د ټولنپوهنې تعریف، موضوع، ارزښت، تاریخ، او له نورو علومو سره یې توپیر، د ټولنیزو جوړښتونو او بدلونونو څرنګوالی، د اسلامي ټولنپوهنې اصول، او د معاصرې ټولنې د مهمو ننګونو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

هیله ده دا اثر د ښوونکو، محصلانو، او ټولو هغو لوستونکو لپاره ګټور تمام شي چې غواړي د انساني ژوند او ټولنیز نظام ترمنځ د اړیکو بنسټونه وپېژني او د علم، عدل او همکارۍ په رڼا کې د یوې روښانه ټولنې د جوړېدو لپاره هڅه وکړي.

عمومي موخې

د الله تعالی رضا حاصلول، د اسلامي شریعت په رڼا کې د عصري علومو څخه ګټه اخېستل ، لوستونکي ته د علمي توکو رسول او په افغانستان کې د عصري علومو پرمختګ.

پوهنيزې موخې

۱. لوستوونکي وکولای شي د ټولنپوهنې لغوي او اصطلاحي تعریف تشریح کړي.
۲. لوستوونکي وپېژني چې ټولنه څه ده او د انسان په ژوند کې یې ارزښت څه دی.
۳. لوستوونکي د کلتور، دود او رواج تر منځ توپیر وښیي.
٤. لوستوونکي وکولای شي د ټولنیزو ډلو ډولونه او ځانګړتیاوې بیان کړي.
٥. لوستوونکي وپوهېږي چې ټولنیز جوړښت څنګه د نظم سبب ګرځي.
٦. لوستوونکي د ټولنیز بدلون مفهوم او لاملونه وپېژني.
۷. لوستوونکي د ټولنیز نظم د ساتلو لارې چارې بیان کړي.
۸. لوستوونکي د ټولنیزو ستونزو ډولونه او د حل لارې وڅېړي.
۹. لوستوونکي د ټولنیز مقام او رول تر منځ توپیر تشریح کړي.
۱۰. لوستوونکي وپوهېږي چې ټولنیز کنټرول د قانون او اخلاقو له لارې څنګه پیاوړی کېږي.
۱۱. لوستوونکي د ټولنیز عدالت مانا او د هغې عملي بېلګې وړاندې کړي.
۱۲. لوستوونکي وکولای شي د کورنۍ دنده، ارزښت او جوړښت تشریح کړي.
۱۳. لوستوونکي د ټولنیز پرمختګ او پرمختیا تر منځ اړیکه وڅېړي.
١٤. لوستوونکي د ټولنیزې نابرابرۍ لاملونه او پایلې تشریح کړي.
۱۵. لوستوونکي وپوهېږي چې ټولنیزې مؤسسې (لکه ښوونځی، مسجد) څه رول لري.
۱٦. لوستوونکي د چاپېریال ساتنې ټولنیز مسؤلیت درک کړي.
۱۷. لوستوونکي د ټکنالوژۍ او ټولنې د اړیکو پر اغېزو بحث وکړي.
۱۸. لوستوونکي وپوهېږي چې جندر او ټولنیز عدالت څنګه تړلي مفاهیم دي.
۱۹. لوستوونکي د اسلامي ټولنپوهنې ارزښتونه او د مدني ژوند اصول وپېژني.
۲۰. لوستوونکي د سالمې، همکارۍ او عادلانه ټولنې د جوړېدو لارې وړاندې کړي.

دوهم څپرکی

د ټولنپوهنې پیژندنه

د ټولنپوهنې لغوي تعریف

د ټولنپوهنې Sociology کلمه له دوو لاتیني او یوناني ریښو څخه جوړه ده:

(Socius) لاتیني معنا یې ده: ملګری، ګډ ژوند، یا ټولنه.

(Logos) یوناني معنا یې ده: علم، پوهه یا مطالعې اصول.

نو له لغوي پلوه Sociology د ټولنې یا ګډ ژوند د علم او پوهې.معنا لري.

Sociology هغه علم دی چې د انسان د ټولنیز ژوند، اړیکو، چلندونو، ارزښتونو، کلتور، او ټولنیزو جوړښتونو علمي او منظم مطالعه کوي. دا علم هڅه کوي معلومه کړي چې انسانان څنګه یو له بل سره تعامل کوي، ټولنه څنګه جوړیږي، او د بدلون، پرمختګ یا ستونزو سببونه څه دي. لکه د یو کلي د خلکو ترمنځ د همکارۍ، دودونو، او ګډو کړنو مطالعه د ټولنپوهنې یو عملي مثال دی.

بېلګه: لکه د کلي د خلکو ګډ ژوند او عادتونه مطالعه کول.

د ټولنپوهنې اصطلاحي تعریف

ټولنپوهنه هغه علم دی چې د انسان د ټولنیز ژوند، اړیکو او چلندونو علمي څېړنه کوي. دا علم د انسانانو تر منځ د تعامل، کلتور او ټولنیزو جوړښتونو د مطالعې وسیله ده.

بېلګه: د کورنۍ جوړښت او د هغې د غړو تر منځ اړیکې څېړل.

د ټولنپوهنې موضوع

د ټولنپوهنې اصلي موضوع انسان او د هغه ټولنیز ژوند دی. دا علم د ټولنو جوړښت، ارزښتونه، فرهنګ او ټولنیزې ډلې څېړي.

بېلګه: د ښوونځي د زده‌کوونکو د چلند څېړنه د ټولنپوهنې یوه موضوع ده.

د ټولنپوهنې ارزښت

ټولنپوهنه موږ ته دا را زده کوي چې څنګه په ټولنه کې په سمه توګه ژوند وکړو. دا د ټولنیزو ستونزو د حل لارې راښیي او د ګډ ژوند اصول څرګندوي.

بېلګه: د بې‌وزلۍ یا جرم د علتونو پېژندنه د ټولنپوهنې ارزښت ښیي.

د ټولنپوهنې اړتیا

ټولنپوهنه د سالمې ټولنې د جوړېدو لپاره اړینه ده.دا د خلکو تر منځ تفاهم، همکاري او ټولنیز نظم رامنځته کوي. بېلګه: د مدني آدابو زده‌کړه د ټولنپوهنې له اړتیاوو څخه ده.

د ټولنپوهنې توپیر د نورو علومو سره

ټولنپوهنه له نورو علومو لکه اقتصاد، روان‌پوهنه او سیاست‌پوهنه سره تړاو لري خو تمرکز یې په ټولنیزو اړیکو دی. اقتصاد د شتمنۍ، روان‌پوهنه د فرد ذهن او ټولنپوهنه د ټولنې چلند څېړي. بېلګه: د بیکارۍ د ټولنیزو علتونو مطالعه د ټولنپوهنې برخه ده، نه د اقتصاد.

د ټولنپوهنې اسلامي او عصري مفاهیم

ټولنپوهنه د انساني ټولنې د جوړښت، ارزښتونو، رولونو، تعاملاتو او بدلونونو د پوهېدو علم دی. په اسلامي ټولنپوهنه کې ټینګار پر دې دی چې ټولنه د دیني او اخلاقي اصولو پر بنسټ جوړه شي، فرد د ټولنې د اصلاح او پرمختګ لپاره مسؤل دی، او ارزښتونه لکه عدالت، صداقت، تعاون او احسان باید په ټولنیز ژوند کې عملي شي. ابن خلدون د ټولنې د پرمختګ او زوال دورې تشریح کړې او «عصبیت» یې د ټولنیز انسجام ځواک وبلله، الغزالي د اخلاقي اصولو پر بنسټ د فرد او ټولنې د تنظیم اهمیت څرګند کړ، او ابن سینا د علم، اخلاقو او ټولنیز پرمختګ تر منځ اړیکه روښانه کړه.

په عصري ټولنپوهنه کې بیا ساینسي او تجربي روشونه د ټولنې د څېړنې لپاره کارول کېږي. عصري پوهان لکه اوګوست کومټ، کارل مارکس، ایمیل دورکیم او ماکس ویبر ټولنه د علم، اقتصاد، ټولنیز عمل، ادارې او طبقو پر بنسټ څېړي. دوی باور لري چې ټولنه د فردي او ټولنیزو تعاملاتو، قوانینو او سازمانونو له لارې بدلون مومي او پرمختګ کوي. عصري

ټولنپوهنه د تعلیم، کډوالي، جندر، ټکنالوژۍ او ټولنیز عدالت څېړنه هم کوي ترڅو د ټولنې ستونزې پېژني او د اصلاح لارې وړاندې کړي.

په لنډه توګه، اسلامي ټولنپوهنه د دین او اخلاقو له نظره د ټولنې جوړښت او فردي مسؤلیتونه تشریح کوي، او عصري ټولنپوهنه د ساینسي، تجربي او ټولنیزو اصولو پر بنسټ د ټولنې مطالعې او بدلون ته وده ورکوي. دواړه مفاهیم یو له بل سره تکمیلي دي، ځکه چې د اسلامي ارزښتونو او عصري علمي اصولو یو ځای کارول د ټولنې د اصلاح، سوکالۍ او ثبات لپاره اغېزمنه لار ده.

د ټولنپوهنې تاریخچه

ټولنپوهنه د ۱۹ پېړۍ په لومړیو کې د فرانسوي عالم اګسټ کنت (Auguste Comte) له خوا نومول شوې.هغه باور درلود چې ټولنه هم د طبیعي علومو په شان د علمي اصولو له لارې څېړل کېدای شي. بېلګه: د صنعتي انقلاب وروسته ټولنیزې بدلونونه د ټولنپوهنې د بنسټ سبب شول.

نور اساسي موضوعات په ټولنپوهنه کې

کلتور: د خلکو ګډ عادتونه، دودونه او باورونه. بېلګه: د واده دودونه.

ټولنیز بدلون: د ټولنې د ارزښتونو او جوړښت بدلون. بېلګه: د ټکنالوژۍ د کارولو زیاتوالی.

ټولنیز نظام: د ټولنې اداره او تنظیم. بېلګه: د کورنۍ او ښوونځي رول.

ټولنیزې ډلې: هغه خلک چې ګډ هدف لري. بېلګه: د زده‌کوونکو ټولنه.

ټولنیزې ستونزې: هغه ناخوالې چې د ټولنې نظم ګډوډوي. بېلګه: بې‌وزلي او بیکارۍ.

د ټولنپوهنې څانګې

هو، لاندې هغه نوي او اساسي موضوعات دي چې اوس مهال په نړیواله کچه د ټولنپوهنې (Sociology) په څانګو کې تدریسیږي هر یو په درې جملو کې تشریح شوی او یوه بېلګه ورسره ورکړل شوې ده

ډیجېټل ټولنپوهنه (Digital Sociology)

دا څانګه د انټرنېټ، ټولنیزو شبکو او ټکنالوژۍ د اغېزو مطالعه کوي. څېړي چې مجازي نړۍ څنګه د خلکو اړیکې او چلند بدلوي. بېلګه: د فېسبوک او ټیک‌ټاک د کارونې د ټولنیزو پایلو څېړنه.

چاپېریالي ټولنپوهنه (Environmental Sociology)

دا څانګه د انسان او چاپېریال تر منځ اړیکې څېړي.مطالعه کوي چې ټولنیز نظامونه څنګه د اقلیم بدلون او طبیعي سرچینو اغېزمنوي.بېلګه: د اقلیمي بدلون پر وړاندې د خلکو د غبرګون څېړنه.

طبي ټولنپوهنه (Medical Sociology)

د روغتیا، ناروغۍ، او طبي سیستمونو ټولنیزې اړخونه څېړي.تمرکز کوي چې ټولنیز حالتونه د روغتیا پر کیفیت څنګه اغېز کوي.بېلګه: د بېوزلو خلکو د روغتیایي خدماتو د لاسرسي څېړنه.

جندر او کورنۍ ټولنپوهنه (Gender and Family Sociology)

دا څانګه د جنسیت، کورنۍ جوړښت او د ښځو او نارینه‌وو د رولونو بدلونونه څېړي. تحلیل کوي چې ټولنیز دودونه د جنسیت پر بنسټ د فرصتونو توپیر څنګه رامنځته کوي. بېلګه: د ښځو د کار بازار ته د داخلېدو اغېزې څېړل.

تعلیمي ټولنپوهنه (Sociology of Education)

د ښوونې او روزنې ټولنیز رول او اغېز څېړي.دا څانګه ګوري چې ښوونیز نظام د ټولنیز نابرابرۍ په دوام کې څه رول لري. بېلګه: د ښار او کلي ښوونځیو د زده‌کړې د کیفیت پرتله کول.

اقتصادي ټولنپوهنه (Economic Sociology)

اقتصادي فعالیتونه د ټولنیزو ارزښتونو او اړیکو له نظره څېړي.دا علم ګوري چې کلتور او باورونه د اقتصاد پر نظام اغېزه لري. بېلګه: د اسلامي بانکدارۍ د ټولنیز باورونو اغېز څېړل.

سیاسي ټولنپوهنه (Political Sociology)

د واک، قدرت، او سیاست ټولنیز اړخونه څېړي. دا څانګه د حکومتونو، انتخاباتو او سیاسي چلندونو ټولنیزه بڼه شننه کوي. بېلګه: د ځوانانو د انتخاباتي ګډون د کچې څېړنه.

ښاري ټولنپوهنه (Urban Sociology)

د ښارونو د جوړښت، کډوالو او ښاري ژوند ټولنیز اغېزونه څېړي.تحلیل کوي چې ښاري چاپېریال د خلکو چلند څنګه بدلوي. بېلګه: د کابل ښار د ترافیکي ستونزو ټولنیز تحلیل.

کډوالۍ ټولنپوهنه (Migration Sociology)

د مهاجرت ټولنیز لاملونه او پایلې څېړي. دا څانګه د کډوالو د تطابق، کار او هویت بدلون مطالعه کوي. بېلګه: د افغان کډوالو د ټولنیز انضمام څېړنه په اروپا کې.

کلتوري ټولنپوهنه (Cultural Sociology)

د کلتور، دودونو، باورونو او هنري ارزښتونو څېړنه کوي. دا څانګه ګوري چې کلتور څنګه د انسان چلند او ټولنیز ژوند جوړوي.بېلګه: د لباس یا موسیقۍ د بدلون ټولنیز اغېز څېړل.

اسلام له نظره د ټولنپوهنې تعریف

په اسلام کې ټولنپوهنه د هغه علم په توګه تعریفېږي چې د انسان د ټولنیز ژوند د نظم، عدالت، همکارۍ او اخوت اصول روښانوي.اسلام د فرد او ټولنې تر منځ توازن ساتي او د ټولنیزې

مسؤلیت احساس پیاوړی کوي.اسلامي ټولنپوهنه د قرآن او سنت پر بنسټ د انساني اړیکو د اصلاح لارښوونه کوي. بېلګه: د زکات نظام په اسلام کې د ټولنیزې برابرۍ او یووالي عملي بېلګه ده.

اسلامي ټولنپوهنې موخې

اسلامي ټولنپوهنه غواړي د داسې ټولنې بنسټ کېږدي چې د ایمان، عدالت او اخوت پر اصولو ولاړه وي. دا د ظلم، بې‌عدالتۍ، بې‌وزلۍ او ټولنیز تبعیض پر وړاندې د انسان مسؤلیت څرګندوي. اسلامي ټولنپوهنه د انسان د ټولنیز ژوند د خیر، تعاون او اخلاقو د ودې وسیله ده. بېلګه: د "تعاونوا على البر والتقوى" (یو له بل سره د نېکۍ په کارونو کې مرسته وکړئ) آیت د اسلامي ټولنپوهنې موخه څرګندوي.

د اسلامي ټولنپوهنې ځانګړتیاوې

اسلامي ټولنپوهنه د الهي قانون، ایمان او اخلاقو پر بنسټ ولاړه ده. په دې ټولنپوهنه کې د انسان کرامت، د حقونو رعایت او د ټولنیز نظم ساتنه مهم ارزښتونه دي. دا علم انسان ته د ټولنیز عدالت او متقابل مسؤلیت عملي لاره ورښيي. بېلګه: د نبي ﷺ مدني ټولنه (مدینه منوره) د اسلامي ټولنپوهنې ژوندی مثال دی.

اسلامي ټولنپوهنه د معاصرې ټولنپوهنې په پرتله څه توپیرلري؟

د غربي ټولنپوهنې بنسټ د انسان پر تجربه او عقل ولاړ دی، خو اسلامي ټولنپوهنه د الهي وحې پر بنسټ ولاړه ده. اسلام د ټولنې د اخلاقي جوړښت ساتلو ته ډېر ارزښت ورکوي، نه یوازې د چلندونو تحلیل ته.په اسلامي ټولنه کې د علم، عدالت او اخوت یو ځای کول د انساني ژوند بشپړ نظام جوړوي. بېلګه: د اسلامي شریعت ټولنیز احکام لکه میراث، زکات او نکاح د ټولنپوهنې منظم چوکاټ جوړوي.

درییم څپرکی

د ټولنپوهنې تاریخچه

ټولنپوهنه د انساني ټولنې د جوړښت، ارزښتونو، رولونو او بدلونونو د پوهېدو علم دی، چې د انساني تعاملاتو د ساینسي مطالعې له لارې رامنځته شوی دی. د دې علم ابتدا د اوګوست کومټ (۱۷۹۸–۱۸۵۷) له خوا د ۱۹مې پېړۍ په لومړیو کې وشوه، چې هغه یې د "مثبتو علومو" پر بنسټ د ټولنې د څېړنې بنسټ ایښود. کومټ باور درلود چې ټولنه باید د علم، تجربه او څېړنې له مخې مطالعه شي، څو ټولنیز نظم او پرمختګ ترلاسه شي.

وروسته، د کارل مارکس، ایمیل دورکیم او ماکس ویبر په څېر پوهانو په ټولنه کې د طبقو، ټولنیز عمل، انسجام او مذهب پر اغېزو ژورې څېړنې وکړې. مارکس د اقتصاد او طبقو ترمنځ د تضاد له لارې د ټولنیزو بدلونونو نظریه وړاندې کړه، دورکیم د ټولنیز انسجام او قوانینو علمي مطالعه وکړه، او ویبر د ټولنیز عمل، ارزښتونو او ادارې مفاهیم روښانه کړل. دا پوهان د ټولنپوهنې د علمي بنسټونو جوړولو او د ساینسي مطالعې د اصولو پیاوړتیا لپاره مهم رول درلود.

په اسلامي نړۍ کې، د ټولنپوهنې لومړني مفاهیم د ابن خلدون، الغزالي، ابن سینا او نورو له خوا وړاندې شوي وو. ابن خلدون د ټولنې د پرمختګ او زوال دورې تشریح کړې او «عصبیت» یې د ټولنیز انسجام ځواک وبلله، الغزالي د اخلاقي اصولو پر بنسټ د فرد او ټولنې د تنظیم اهمیت څرګند کړ، او ابن سینا د علم، اخلاقو او ټولنیز پرمختګ تر منځ اړیکه تشریح کړه. په مدرن دور کې، د ټولنپوهنې څانګې لکه تعلیم، کډوالي، ټکنالوژي، جندر، ټولنیز عدالت او نړیوالتوب د ټولنیزو علومو مهمه برخه ګرځېدلې، چې د نړۍ په کچه د انساني ژوند د ښه والي لپاره څېړل کېږي.

ابن خلدون (Ibn Khaldun, 1332–1406)

نظریه: ټولنه د عمراني دورو (قومونه، حکومتونه، ښارونه) په بنسټ بدلون مومي او «عصبیت» د ټولنیز انسجام ځواک دی.
بېلګه: د یوې کورنۍ یا قبیلې یووالی د ټولنې د ثبات او پرمختګ سبب ګرځي، خو کله چې اتحاد کم شي، ټولنه کمزوره کېږي.

الغزالي (Al-Ghazali, 1058–1111)

نظریه: د فرد او ټولنې اخلاقي اصول د اسلامي شریعت او عدل پر بنسټ جوړېږي.
بېلګه: ښوونکی زده‌کوونکي ته نه یوازې علم ورکوي، بلکې اخلاقي ارزښتونه هم روزي، چې د ټولنې اصلاح ته لار هواروي.

ابوحامد فخر رازي (Fakhr al-Din al-Razi, 1149–1209)

نظریه: د عقل، فکر او ټولنیزو قوانینو د مطالعې له لارې انسان کولای شي د ټولنیزو ستونزو حل ومومي.
بېلګه: یو حاکم د اسلامي اصولو او عقل په رڼا کې د ټولنې اقتصادي او اجتماعي ستونزې حل کوي.

ابن سینا (Ibn Sina, 980–1037)

نظریه: ټولنه د روغتیا، تعلیم او اخلاقو پر بنسټ پیاوړې کېږي، او علم د ټولنیز پرمختګ وسیله ده.
بېلګه: د روغتیایي پوهې پراختیا د ټولنې د ناروغیو د کمښت او د ژوند د کچې د ښه والي سبب ګرځي.

ابن طفیل (Ibn Tufail, 1105–1185)

نظریه: انسان د تجربې، فکر او ټولنیزو تعاملاتو له لارې زده کړه کوي او ټولنه د فردي او ټولنیز پرمختګ لپاره لار هواروي.

بېلګه: د ځوانانو زده‌کړه او روزنه د ټولنې په پرمختګ کې مستقیم اغېز لري.

ابن رشد (Ibn Rushd / Averroes, 1126–1198)

نظریه: عقل او دین سره یو ځای ټولنیز عدالت، سیاست او اداره رامنځته کوي.
بېلګه: یو قاضي د اسلامي اصولو او منطق په رڼا کې د ټولنې د حقوقو لپاره عادلانه قضاوت کوي.

الرازي (Al-Razi, 865–925)

نظریه: ټولنه د صحي ژوند، پوهې او اخلاقي قوانینو پر بنسټ سالمه پاتې کېږي.
بېلګه: د طبي او تعلیمي اصلاحاتو له لارې د ټولنې د ناروغیو کموالی.

د ټولنپوهنې نړیوال پوهان

اوګوست کومټ (Auguste Comte, 1798–1857)

نظریه: ټولنه باید د مثبتو او ساینسي اصولو له مخې مطالعه شي.
بېلګه: د ټولنې د بې‌وزلۍ ستونزه د شمېرنې، څېړنو او ساینسي حل لارو له لارې تحلیل کول.

کارل مارکس (Karl Marx, 1818–1883)

نظریه: ټولنیز جوړښت د اقتصاد او طبقو پر بنسټ دی، او بدلون د طبقو تضاد له لارې رامنځته کېږي.
بېلګه: په یوه کارخانه کې مزدوران سخت کار کوي خو ګټه د مالکانو ډېره ده؛ دا د طبقو تضاد مثال دی.

ایمیل دورکیم (Émile Durkheim, 1858–1917)

نظریه: ټولنیز انسجام د ګډو ارزښتونو، قوانینو او دودونو له لارې ساتل کېږي.
بېلګه: د ښوونځي ټولګی چې زده‌کوونکي د ګډو قوانینو سره منظم چلند کوي.

ماکس ویبر (Max Weber, 1864–1920)

نظریه: د ټولنیز عمل معنا د خلکو د هدف، فکر او ارزښتونو له مخې پېژندل کېږي.

بېلګه: یو کارکوونکی د معاش د زیاتوالي پر ځای د خپلو اخلاقي اصولو له مخې صادقانه کار کوي.

جورج هربرټ میډ (George Herbert Mead, 1863–1931)

نظریه: ټولنیز ځان د ټولنیزو تعاملاتو له لارې جوړېږي.

بېلګه: ماشوم د کورنۍ او ښوونځي له خلکو سره د تعامل له لارې خپل ټولنیز هویت زده کوي.

تالکوټ پارسنز (Talcott Parsons, 1902–1979)

نظریه: ټولنه د مختلفو نظامونو څخه جوړه ده چې باید په همغږۍ کې کار وکړي.

بېلګه: کورنۍ، ښوونځی او حکومت د ټولنې په نظم کې په ګډه دنده ترسره کوي.

هربرټ سپنسر (Herbert Spencer, 1820–1903)

نظریه: ټولنه د ژوندیو موجوداتو په څېر ارګانیزم دی چې پرمختګ کوي او ستونزې یې د طبیعي انتخاب له لارې حل کېږي.

بېلګه: د ټولنې پرمختګ د تعلیم، اقتصاد او روغتیا د ښه والي له لارې عملي کېږي.

چارلس هورټن کولي (Charles Horton Cooley, 1864–1929)

نظریه: "آئینې ځان" د ټولنیز تعامل له لارې جوړېږي او فرد خپل ځان د نورو د نظر پر بنسټ پېژني.

بېلګه: زده‌کوونکی خپل چلند د ټولګي د ملګرو د نظر مطابق سموي ترڅو مثبت ارزونه ترلاسه کړي.

۹ربرت میرټن (Robert K. Merton, 1910–2003)

نظریه: ټولنه د نقشونو، انحرافونو او د ټولنیزو توقعاتو له مخې جوړښت لري.

بېلګه: ځوانان چې د درسونو د فشار له امله دروغ وايي، د ټولنیزو توقعاتو د تضاد ښکارندویي کوي.

هانا آرنت (Hannah Arendt, 1906–1975)

نظریه: قدرت، سیاست او ټولنیز عمل د انسان د آزادي او مسؤلیت سره تړاو لري.

بېلګه: مدني فعالان د ټولنیزو ستونزو د حل لپاره د پروژو له لارې سیاسي او ټولنیز اغېز رامنځته کوي.

څلورم څپرکی

د ټولنپوهنې د علم د مطالعې مهم موضوعات

۱. ټولنه (Society)

ټولنه د انسانانو یو منظم ګروپ دی چې د ګډو ارزښتونو، دودونو او قوانینو لاندې ژوند کوي. په ټولنه کې خلک یو له بله متاثره کېږي او یو بل ته اړ دي. بېلګه: د افغانستان کلیواله ټولنه چې خلک یو بل سره مرسته کوي.

۲. کلتور (Culture)

کلتور د ټولنې ګډ دودونه، باورونه، ژبه، هنر او ارزښتونه دي. دا د انسان چلند او فکر بڼه ټاکي. بېلګه: د واده دودونه او د مېلمستیا عادتونه د کلتور برخه ده.

۳. ټولنیزې ډلې (Social Groups)

ټولنیزه ډله هغه خلک دي چې ګډ هدف یا علاقه لري. ډلې د فرد د هویت او ملاتړ سرچینه ګرځي. بېلګه: د ښوونځي زده‌کوونکي یوه ټولنیزه ډله جوړوي.

۴. ټولنیزې اړیکې (Social Relations)

دا د انسانانو تر منځ د تعامل او اړیکو طریقه ده. اړیکې د کورنۍ، دوستانو او ټولنې له لارې رامنځته کېږي. بېلګه: د ښوونکي او زده‌کوونکي تر منځ تعلیمي اړیکه.

۵. ټولنیز جوړښت (Social Structure)

ټولنیز جوړښت د ټولنې هغه چوکاټ دی چې رولونه، مقامونه او ادارې تنظیموي. دا د نظم او ثبات لپاره اړین دی. بېلګه: د کورنۍ، ښوونځي او حکومت تر منځ جوړښت.

٦. ټولنیز بدلون (Social Change)

ټولنیز بدلون د ټولنې د ارزښتونو، دودونو او ادارو بدلون ته وایي. دا د ټکنالوژۍ، تعلیم او اقتصاد له امله رامنځته کېږي. بېلګه: د موبایل ټکنالوژۍ کارونه د خلکو ژوند بدل کړی دی.

۷. ټولنیز نظم (Social Order)

ټولنیز نظم د قوانینو، ارزښتونو او دندو د مراعت له لارې ټینګ ساتل کېږي. که نظم نه وي، ګډوډي رامنځته کېږي. بېلګه: د ترافیکي قوانینو پیروي د ټولنیز نظم نښه ده.

۸. ټولنیزې ستونزې (Social Problems)

دا هغه منفي پدیدې دي چې د ټولنې نظم ګډوډوي.بېوزلي، جرم، اعتیاد او بیکاري یې مهم مثالونه دي. بېلګه: د ځوانانو بیکاري د ټولنې یوه لویه ستونزه ده.

۹. ټولنیز مقام او رول (Status and Role)

مقام د فرد ټولنیز ځای او رول د هغه مسؤلیت ته وایي. هر څوک په ټولنه کې ځانګړی مقام او رول لري. بېلګه: د ښوونکي مقام لوړه کچه لري او د زده‌کړې ورکول یې رول دی.

۱۰. ټولنیز کنټرول (Social Control)

ټولنه د اصولو او قوانینو له لارې د خلکو چلند کنټرولوي. دا د نظم ساتلو لپاره ضروري دی. بېلګه: د اسلامي شریعت او قانون مراعت د ټولنیز کنټرول یوه بڼه ده.

۱۱. ټولنیز عدالت (Social Justice)

ټولنیز عدالت د ټولو خلکو د مساوي حقونو او فرصتونو تضمین کوي. اسلام او بشري قوانین دواړه د عدالت امر کوي. بېلګه: د کار په ځای کې د ښځو او نارینه‌وو برابر معاش.

۱۲. کورنۍ (Family)

کورنۍ د ټولنې بنسټیزه واحده ده.دا د ماشوم د روزنې، اخلاقو او مینې مرکز دی. بېلګه: د مور او پلار د همکارۍ له لارې د ماشوم روزنه.

۱۳. ټولنیز بدلون او پرمختګ (Social Development)

ټولنیز پرمختګ د تعلیم، اقتصاد او روغتیا له لارې د ژوند د معیار ښه کېدل دي. دا د پرمختللو ټولنو نښه ده.بېلګه: د ښځو د تعلیم زیاتوالی د ټولنې پرمختګ ښیي.

۱۴. ټولنیز نابرابري (Social Inequality)

نابرابري د شتمنۍ، مقام یا فرصتونو د توپیر له امله رامنځته کېږي. دا د ټولنیزو ستونزو سرچینه ده. بېلګه: د ښار او کلي د ښوونځیو د کیفیت توپیر.

۱۵. ټولنیز بدعت او دود (Tradition and Innovation)

ټولنه د پخوانیو دودونو او نویو بدعتونو تر منځ توازن ساتي. بدعت د پرمختګ او پرمختللي فکر نښه ده. بېلګه: د دودیز نکاح پر ځای د قانوني ثبت شوي نکاح دود.

۱٦. ټولنیزې مؤسسې (Social Institutions)

دا د ټولنې هغه بنسټونه دي چې ځانګړې دندې ترسره کوي لکه کورنۍ، ښوونځی او مسجد. هره مؤسسه د ټولنې د نظم برخه ده. بېلګه: ښوونځی د تعلیم او تربیې مؤسسه ده.

۱۷. ټولنیزې ارزښتونه (Social Values)

ارزښتونه هغه اصول دي چې د ښه او بد تر منځ توپیر ښیي. دا د خلکو چلند او قضاوت ټاکي. بېلګه: رښتینولي او امانت‌داري د ټولنیز ارزښت مثالونه دي.

۱۸. ټولنیز همکاري (Social Cooperation)

د ګډو موخو لپاره د خلکو یووالی او مرسته همکاري بلل کېږي. دا د ټولنیز ثبات او یووالي نښه ده. بېلګه: د کلي خلک د مسجد د جوړېدو لپاره مرسته کوي.

۱۹. ټولنیز هویت (Social Identity)

هویت هغه ځانګړتیا ده چې یو شخص د خپلې ډلې غړی ګڼي. هویت د کلتور، ژبې او مذهب له لارې جوړېږي. بېلګه: د یو مسلمان افغان هویت د دین او کلتور پر بنسټ ولاړ دی.

۲۰. ټولنیز بدرفتاری (Social Deviance)

بدرفتاري هغه کړنې دي چې د ټولنې له ارزښتونو سرغړونه کوي. دا د قانوني او اخلاقي اصولو خلاف عمل دی.بېلګه: دروغ ویل، رشوت اخیستل یا غلا کول.

۲۱. ټکنالوژي او ټولنه (Technology and Society)

ټکنالوژي د انساني ژوند ټول اړخونه بدل کړي دي، له تعليم تر اقتصاد پورې. ټولنپوهنه څېړي چې ټکنالوژي د خلکو اړيکو او ارزښتونو باندې څه اغېز لري. بېلګه: د انټرنېټ د کار له امله د مخامخ خبرو کمېدل.

۲۲. نړيوالتوب (Globalization)

نړيوالتوب د نړۍ د هېوادونو، کلتورونو او اقتصادونو نږدېوالی دی. دا د اړيکو، سوداګرۍ او کلتوري تبادلې نوي بڼې رامنځته کوي. بېلګه: د غربي جامو دود د افغان ځوانانو په منځ کې د نړيوالتوب اغېز دی.

۲۳. جندر او ټولنه (Gender and Society)

دا موضوع د ښځو، نارينه‌وو او نورو جندرونو تر منځ د ټولنيزو رولونو او حقونو څېړنه کوي. په عصري ټولنو کې د جنسيت پر بنسټ نابرابري يوه مهمه ټولنيزه ستونزه ده. بېلګه: د ښځو د تعليم او کار د حق ملاتړ د جندر عدالت نښه ده.

۲۴. کډوالي او مهاجرت (Migration and Refugees)

کډوالي د اقتصادي، سياسي يا اقليمي لاملونو له امله د خلکو انتقال دی. ټولنپوهنه د کډوالو د تطابق، کار او هويت ستونزې څېړي. بېلګه: د افغان کډوالو د ژوند او کار حالت په پاکستان کې.

۲۵. چاپېريالي بدلونونه (Environmental Change)

اقليمي بدلونونه د ټولنو پر ژوند، اقتصاد او روغتيا ژور اغېز لري.ټولنپوهنه څېړي چې انسانان د چاپېريال د ساتنې په برخه کې څنګه چلند کوي. بېلګه: د پلاستيکو کارونې کمول د چاپېريال د ساتنې ټولنيز عمل دی.

۲۶. سوشیال مېډیا او ټولنیز بدلون (Social Media and Change)

ټولنیزې رسنۍ د خلکو فکر، چلند او سیاسي نظرونه بدلوي. دا د عامه نظر جوړولو او معلوماتو د خپرېدو ستره سرچینه ده. بېلګه: د ټویټر او فېسبوک له لارې د ټولنیزو خوځښتونو خپرېدل.

۲۷. نابرابري او ټولنیز عدالت (Inequality and Social Justice)

دا څانګه څېړي چې څنګه شتمني، تعلیم او فرصتونه په نابرابر ډول وېشل شوي دي. ټولنیز عدالت د دې نابرابرۍ د له منځه وړلو هڅه کوي. بېلګه: د ښځو د معاش د برابري غوښتنې ټولنیز خوځښتونه.

۲۸. تعلیم او ټولنیز پرمختګ (Education and Social Development)

تعلیم د ټولنیز بدلون او پرمختګ بنسټ ګڼل کېږي. ټولنپوهنه څېړي چې ښوونه څنګه د ټولنیز موقعیت او ارزښت په ټاکلو اغېز لري. بېلګه: د لوړې زده‌کړې زیاتوالی د بې‌وزلۍ د کمېدو لامل کېږي.

۲۹. روغتیا او ټولنه (Health and Society)

روغتیا یوازې طبي نه، بلکې ټولنیز مفهوم هم لري. ټولنپوهنه ګوري چې ټولنیز حالتونه د خلکو پر روغتیا څه اغېز لري. بېلګه: بېوزلي خلک له رواني فشار او تغذیې کمښت سره ډېر مخامخ وي.

۳۰. جرم او انحراف (Crime and Deviance)

دا څانګه د هغو کړنو مطالعه کوي چې د ټولنې له قانون او اخلاقو سرغړونه کوي. ټولنپوهنه د جرم لاملونه، د ټولنې غبرګون او د بیا اصلاح لارې څېړي. بېلګه: د ځوانانو د مخدره موادو کارونه د ټولنیز انحراف بېلګه ده.

پنځم څپرکي

پایله

ټولنپوهنه د انسان د ټولنیز ژوند د مطالعې علم دی، چې د خلکو د تعامل، ارزښتونو، فرهنګ، او ټولنیزو جوړښتونو د درک لپاره یو علمي او عملي چوکاټ برابروي. دا علم موږ ته دا راښيي چې انسان یوازې نه شي ژوند کولی، بلکې د ګډ ژوند، همکارۍ او تفاهم له لارې د یوې سالمې ټولنې جوړښت ممکن دی. د ټولنپوهنې له لارې موږ پوهېږو چې ټولنه څنګه رامنځته کېږي، څنګه بدلېږي او څنګه د عدالت، اخلاقو او انساني ارزښتونو پر بنسټ وده کولی شي.

په اسلامي ټولنپوهنه کې د ټولنې بنسټ د الهي هدایت او اخلاقي اصولو پر اساس ایښودل شوی، چې فرد د ټولنې د اصلاح او پرمختګ لپاره مسؤل ګڼي. برعکس، عصري ټولنپوهنه د علمي څېړنې، تجربې او منطق له لارې د ټولنیزو پېښو او تعاملاتو د تحلیل هڅه کوي. دواړه نظریې سره پوره کېږي، ځکه اسلامي ټولنپوهنه معنوي او اخلاقي بنسټونه برابروي، او عصري ټولنپوهنه د علمي او تجربي وسایلو له لارې د عملي حل لارې وړاندې کوي.

په ټوله کې، ټولنپوهنه د بشري ژوند د ښه‌والي، ټولنیز نظم، عدالت، پرمختګ او تفاهم د پیاوړتیا لپاره یو بنسټیز علم دی. دا علم نه یوازې د ټولنې د ستونزو د درک وسیله ده، بلکې د حل لارې هم وړاندې کوي. د اسلامي او عصري ټولنپوهنې ګډ تطبیق کولای شي داسې ټولنه رامنځته کړي چې هم د معنوي ارزښتونو درناوی وکړي او هم له علمي پرمختګ څخه ګټه واخلي، څو د بشریت د سوکالۍ او ثبات لور ته ګام واخلو.

سپارښتنې

۱. ښوونځي او پوهنتونونه باید د ټولنپوهنې زده‌کړه د عملي بېلګو او روزنې سره ورانډې کړي.

۲. زده‌کوونکي باید د ټولنیزو ستونزو د حل لپاره د فکر او بحث مهارتونه زده کړي.

۳. ټولنه باید د عدالت، اخلاقي ارزښتونو او مساواتو د ترویج لپاره پوهاوی زیات کړي.

٤. اسلامي ارزښتونه او د ټولنیز ژوند اصول باید د ټولنپوهنې تدریس کې شامل شي.

۵. د کورنۍ، ښوونځي او ټولنیزو مؤسسو ترمنځ همغږۍ ته باید وده ورکړل شي.

٦. زده‌کوونکي باید د ټولنیزو بدلونونو، نابرابریو او پرمختګ عوامل وپېژني.

۷. د مدني مشارکت، رضاکارۍ او ټولنیز خدمت فرهنګ باید په ټولنه کې پراخ شي.

۸. د ټکنالوژۍ او رسنیو پر اغېزو د پوهېدو لپاره علمي روزنه باید ورکړل شي.

۹. د ټولنې د بېلابېلو طبقو د همکارۍ او تفاهم د زیاتوالي لپاره پروګرامونه جوړ شي.

۱۰. څېړنې او علمي مطالعې باید د ټولنیزو ستونزو د پېژندنې او د حل د لارو لپاره ملاتړ شي.

ماخذونه

ابن خلدون، عبدالرحمن. (۱۳۸۷هـ). المقدمه. قاهره: دارالفکر العربي.

الغزالي، ابو حامد. (۱۴۰۵هـ). احیاء علوم الدین. بیروت: دارالمعرفه.

ابن سینا، حسین بن عبدالله. (۱۳۷۹هـ). الشفاء (قسم الاخلاق). تهران: مطبعة الحکمه.

کنت، اگسټ. (۱۳۹۵هـ ش). د ټولنپوهنې بنسټونه (ژباړن: محمد اکرم شریف). کابل: پوهنتون خپرندویه ټولنه.

دورکیم، ایمیل. (۱۳۹۸هـ ش). د ټولنیزې نظم فلسفه (ژباړن: عبدالبصیر صمیم). پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.

مارکس، کارل. (۱۳۹۴هـ ش). ټولنه، طبقه او اقتصاد (ژباړن: احمد شاه اندړ). جلال آباد: زرین خپرندویه ټولنه.

ویبر، ماکس. (۱۴۰۰هـ ش). ټولنیز عمل او اداره (ژباړن: نجیب الله فیض). کابل: آریانا خپرندویه ټولنه.

محمدي، عبدالحق. (۱۳۹۷هـ ش). ټولنپوهنه .(Sociology) کابل: شمس‌الهدی خپرندویه ټولنه.

شیرزاد، عبدالوهاب. (۱۳۹۹هـ ش). اسلامي ټولنپوهنه. کندهار: دارالعلوم الاسلامیه خپرندویه ټولنه.

صدیقي، محمد نعیم. (۱۴۰۲هـ ش). د ټولنپوهنې پیژندنه. جلال آباد: دانش خپرندویه ټولنه.

Auguste. (1851). Cours de philosophie positive. Bachelier.

Marx, K. (1867). Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie. Otto Meissner Verlag.

Durkheim, É. (1897). Le suicide: Étude de sociologie. F. Alcan.

Weber, M. (1922). Economy and society: An outline of interpretive sociology (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.

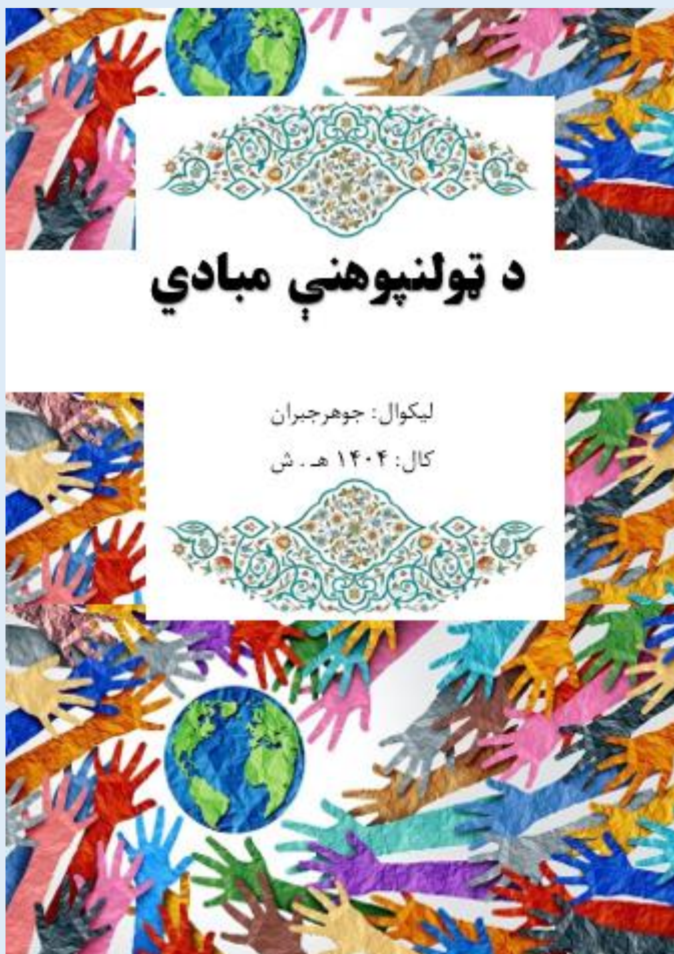
Ibn Khaldun, A. R. (1377/2005). Muqaddimah. Dar Al-Hikmah.

Al-Ghazali, A. H. M. (1111/2003). Ihya' Ulum al-Din. Dar Al-Kutub Al-Ilmiyya.

Ibn Sina, A. A. A. (1037/2004). Al-Qanun fi al-Tibb. Dar Al-Kutub.

Ibn Rushd, A. W. M. (1198/2003). Tahafut al-Tahafut. Dar Al-Kutub Al-Ilmiyya.

Al-Razi, A. B. M. Z. (925/2005). Al-Hawi fi al-Tibb. Dar Al-Kutub.

د ټولنپوهنې مبادي
لیکوال: جوهرجبران
کال: ۱۴۰۴ هـ . ش